

DR. IVAN SCHWEGEL IN JADRANSKO VPRAŠANJE
NA PARIŠKI MIROVNI KONFERENCI*Andrej RAHTEN*

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za kulturno zgodovino,
SI-1000 Ljubljana, Novi trg 2
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, SI-2000 Maribor, Koroška cesta 160
e-mail: andrej.rahten@zrc-sazu.si; andrej.rahten@uni-mb.si

IZVLEČEK

V članku je prikazana dejavnost dr. Ivana Schwegla, nekdanjega avstro-ogrškega konzula v Združenih državah Amerike in eksperta v jugoslovanski delegaciji na pariški mirovni konferenci leta 1919. Takrat so se slovenske narodne zahteve na Primorskem soočile z določili Londonskega pakta iz leta 1915, ki ga je italijanska diplomacija obravnavala kot prioriteto, zavezoval pa je tudi Veliko Britanijo in Francijo. Na podlagi dokumentov iz Schweglovega arhiva izhaja, da si je ameriški predsednik Thomas Woodrow Wilson iskreno prizadeval najti kompromis pri reševanju jadranskega vprašanja, vendar mu ni uspelo nevtralizirati pritiskov italijanske diplomacije. Schwegel je s svojimi poznanstvi in diplomatskimi izkušnjami iz obdobja habsburške monarhije uspešno zastopal slovenske narodne zahteve, a je tudi sam, skupaj z ostalimi slovenskimi predstavniki v Parizu, moral priznati premoč zahodno-evropskih zagovornikov »stare diplomacije«.

Ključne besede: Ivan Schwegel, Thomas Woodrow Wilson, pariška mirovna konferenca, Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, Londonski pakt

IL DOTT. IVAN SCHWEGEL E LA QUESTIONE ADRIATICA
ALLA CONFERENZA DI PACE DI PARIGI*SINTESI*

Nell'articolo viene illustrata l'attività di Ivan Schwegel, ex console austro-ungarico negli Stati Uniti d'America ed esperto nelle file della delegazione jugoslava alla Conferenza di pace di Parigi nel 1919. Le richieste nazionali slovene relative al Litorale dovettero confrontarsi con i contenuti del Patto di Londra del 1915 che la diplomazia italiana riteneva di assoluta priorità e che era vincolante anche per Francia e Gran Bretagna. In base ai documenti dell'archivio di Schwegel si può

evincere che il presidente statunitense Thomas Woodrow Wilson si impegnò in prima persona nella ricerca di un compromesso per risolvere la questione adriatica, ma non riuscì a neutralizzare le pressioni della diplomazia italiana. Grazie alle sue conoscenze e alla ricca esperienza diplomatica risalente al periodo della Monarchia asburgica, Schwegel difese con successo le rivendicazioni nazionali slovene, ma a Parigi, assieme agli altri rappresentanti sloveni, fu costretto a riconoscere la supremazia dei difensori euro-occidentali della cosiddetta »vecchia diplomazia«.

Parole chiave: Ivan Schwegel, Thomas Woodrow Wilson, Conferenza di pace di Parigi, Regno dei Serbi, Croati e Sloveni, Patto di Londra

UVOD

Že v času mnogonarodne habsburške monarhije so se številni Slovenci odlikovali v diplomatsko-konzularni službi, vendar so njihove dejavnosti potekale ločeno od narodnopolitičnih prizadevanj slovenskega političnega vodstva. Po odhodu iz habsburške monarhije pa je slovenska politična elita doživela prvo neposredno diplomatsko izkušnjo na pariški mirovni konferenci v letih 1919–1920. Še najbolj se je v zgodovino pisju ohranil spomin na avdienco predsednika Deželne vlade za Slovenijo dr. Janka Brejca, ko se je v Parizu srečal z ameriškim predsednikom Thomasom Woodrowom Wilsonom in izgovoril tudi znamenite besede »Ave, Wilson, Slovenci morituri te salutant!« (Rahten, 2002a, 224–229). Toda neugoden rezultat pogajanj o jadranskem vprašanju in plebiscit na Koroškem sta naslednje leto razblinila vse upe novopečenih slovenskih diplomatov, da bodo s pomočjo zahodnih velesil uresničili program Zedinjene Slovenije.

Zgodovino pisje je v preteklosti sicer zaznavalo diplomatske aktivnosti Slovencev pri ustvarjanju jugoslovanske države, vendar ne v obliki podrobnih biografskih raziskav (Ehrlich, 1922; Erjavec, 1960; Lederer, 1963; Mitrović, 1969; Fellner, 1981). Tako še vedno nimamo nobenega življenjepisa dr. Ivana Žolgerja, vrhunskega pravnika, edinega slovenskega ministra v habsburški monarhiji in vodilnega slovenskega člana jugoslovanske delegacije na pariški mirovni konferenci. Podobno velja tudi za dr. Bogumila Vošnjaka, ki je po nekajletnem delovanju v Jugoslovanskem odboru protiavtstrijskih emigrantov postal generalni sekretar delegacije, pa tudi za druge slovenske udeležence mednarodnega zborovanja, ki je postavilo v marsičem usodne temelje »versajskega sistema«.

Med Slovenci, ki so odigrali eno od ključnih vlog v diplomatskih preigravanjih v času pariške mirovne konference, zavzema posebno mesto dr. Ivan Schwegel (pogosto tudi Švegel; 1875–1962). Bil je namreč edini med slovenskimi eksperti v Parizu, ki se je lahko pohvalil z bogatimi izkušnjami iz avstro-ogrskega diplomatsko-

konzularnega aparata. Vendar je bila, z izjemo preglednega biografskega članka izpod peresa Adama Lucijana (1996) in danes že standardne študije Uroša Lipuščka o politiki ZDA do slovenskih narodnopolitičnih zahtev pri oblikovanju versajskega sistema (2003), Schweglova dejavnost na pariški mirovni konferenci doslej zabeležena večinoma v spominskih zapisih njegovih sodobnikov.

Tako so ostali še neosvetljeni ali samo deloma analizirani tudi nekateri dokumenti iz Arhiva Slovenskega biografskega leksikona, ki jih je Schwegel napisal večinoma v nemščini in pomembno dopolnjujejo dosedanje vedenje o delovanju Slovencev v boju za severno in zahodno mejo v letih 1918–1920 (Krizman, 1963). Še zlasti so bili intenzivni njegovi stiki z ameriško diplomacijo, kar je bila seveda posledica njegovih konzularnih izkušenj iz obdobja habsburške monarhije in nenazadnje tudi zelo dobrega znanja angleščine, kar je bila v tistih časih v evropskih političnih krogih še vedno redka veščina.

V tem članku bo predstavljeno predvsem Schweglovo delovanje na pariški mirovni konferenci v okviru razprav o jadranskem vprašanju, ki se je izkazalo kot ključna točka razdvajanja, ne samo med italijansko in jugoslovansko, ampak tudi med italijansko in ameriško delegacijo (Šišić, 1920). Podrobnejšo analizo Schweglovega odnosa do omenjene problematike je mogoče izdelati predvsem ob dejstvu, da se je med njegovimi dokumenti ohranila tudi študija *Die Wandlungen des adriatischen Problems auf der Pariser Konferenz*, ki jo je napisal neposredno po koncu konference, ko so bili vtisi vsekakor še sveži, podatki pa zaradi časovne bližine še toliko bolj verodostojni (ASBL, 4).

DIPLOMAT AVSTRIJSKE ŠOLE

Ivan Krizostom Schwegel se je rodil 17. februarja 1875 v Zgornjih Gorjah pri Bledu posestniku Martinu in Ani, rojeni Jan. Nagnjenje do diplomatskega poklica je očitno podedoval po stricu Josefu baronu Schweglu (1836–1914), ki je bil v času stare Avstrije eden redkih Slovencev, sinov kranjske dežele, ki se jim je uspelo prebiti v svet visoke politike (Rozman, 1984; Lucijan, 1995). V službi habsburške monarhije je Ivanov stric kot konzul v Aleksandriji (1859–1870) in Carigradu (1870–1872) napravil bleščečo kariero. Med drugim se je leta 1878 tudi udeležil berlinskega kongresa, kjer je veljal za najbližjega zaupnika avstro-ogrskega zunanjega ministra Gyula grofa Andrásyja. Po stričevem zgledu je tudi mladi Ivan večino šolanja opravil na Dunaju. V letih 1884–1892 je obiskoval Terezijanišče, kjer so bili njegovi sošolci tudi poznejši egiptovski kediv Abas Hilmi, ogrski ministrski predsednik István grof Bethlen, avstrijski minister poljskega rodu dr. Julius von Twardowski in še »razni poznejši hohštapljerji, jezdni hlapci v Ameriki in samomorilci«, kot je slikovito zapisal v svoji avtobiografiji (ASBL, 5). Diplomatskega poklica se je naučil na Orientalski akademiji na Dunaju, hkrati pa je opravil tudi državne izpite iz prava ter med služenjem vojske

leta 1897 doktoriral v Innsbrucku. Kot konzularni ataše je bil leta 1898 dodeljen dunajskemu okrajnemu sodišču in Avstrijskemu trgovinskemu muzeju. A že kmalu ga je diplomatska pot zanesla v tujino – v Združene države Amerike.

Najprej je bil Schwegel leta 1899 napoten na generalni konzulat v Chicago (Agstner, 2006, 179). Tu je imela habsburška monarhija častni konzulat sicer že od leta 1871, konzulat pa je odprla šele leta 1894 in tik pred Schweglovim prihodom je bil slednji povzdignjen na raven generalnega konzulata. Schwegel je imel funkcijo vicekonzula in je kot takšen v letih 1900–1902 tudi opravljal posle vodje predstavništva. Toda mesto je moral zapustiti, ker se je zapletel v spor z goriškim okrajnim glavarjem Heinrichom grofom Attemsom. Schwegel se je namreč zavzel za primorskega rojaka, ki so ga vpoklicali na orožne vaje v domovino, čeprav je komaj začel služiti kruh v Ameriki. Na Attemsovo zahtevo je bil Schwegel postavljen pred vojaško častno sodišče, da bi mu odvzeli častniški čin, a je bil oproščen. Kljub temu je bil premeščen na manj ugleden položaj vicekonzula v Pittsburghu. Sledilo je kratko obdobje službovanja na generalnem konzulatu v Zürichu, nato pa je bil Schwegel v začetku leta 1905 imenovan za vicekonzula v Cape Townu. Po enoletnem bivanju v Afriki so Schwegla leta 1906 imenovali za vicekonzula v Solunu. Nova služba se mu je v spomin najbolj vtisnila zaradi četniških bojov balkanskih narodov proti osmanskem režimu. Že naslednje leto pa je zasedel mesto gospodarskega poročevalca v New Yorku, kjer je imela habsburška monarhija konzularno predstavništvo že od leta 1819. Toda zaradi bolezni se je moral kmalu vrniti v Evropo.

Leta 1909 se je začelo Schweglovo kanadsko obdobje. Najprej je bil napoten za konzula v Montreal, nato pa je postal prvi avstro-ogrski poklicni konzul za zahodno Kanado s sedežem v Winnipegu. Že v Montrealu se je zapletel v spor z delom nemško govoreče skupnosti, ker je v nasprotju s svojim predhodnikom, sudetskim Nemcem, ki je zagovarjal interese nemških pomorskih družb, predlagal, da dobi *Canadian Pacific Railway Company* avstrijsko koncesijo z dovoljenjem za pristajanje ladij v Trstu in prevoz avstro-ogrskih izseljencev. V svoji avtobiografiji je razloge za svoje delovanje v korist Trsta strnil takole: »Meni je stalo do tega, da bi od ogromnega števila avstr[ijskih] izseljenikov, ki so do tedaj vsi potovali preko Hamburga in Bremena, nekaj imela tudi avstrijska luka Trst in domače železnice, Nemcem pa seveda to ni šlo v račun, ker so se borili za zaslužek njihovih parobrodarskih društev in železnic.« Schweglu je naposled s stričevo pomočjo tudi uspelo, a v Berlinu njegova akcija gotovo ni ostala neopažena. Sodu pa je izbil dno Schweglov govor konec leta 1910, ki je zmotil nemške predstavnike, Kanadčanom pa je bil po Schweglovem pričevanju všeč. Nemška vlada je začela pritiskati na avstro-ogrskega zunanjega ministra Aloyosa Lexo grofa Aehrenthala. Kljub temu, da je bil slednji prijatelj Ivanovega strica Josefa, ki je bil enako kot ministrov brat eden od voditeljev stranke ustavovernih veleposestnikov, je bil nemški pritisk premočan. »Neposlušni« konzul iz Winnipega je bil odpoklican, ostal pa je tudi brez plače. Schwegla je rehabilitiral leta 1913 šele

Aehrenthalov naslednik na ministrskem mestu Leopold grof Berchtold in ga najprej poslal v Denver, nato pa na isto leto odprti konzulat v St. Louis (ASBL, 5).

V času, ko je Schwegel služboval kot konzul v Severni Ameriki, se je v njegovi domovini nezadržno krepila jugoslovanska ideja. Nasprotja med Avstro-Ogrsko in Kraljevino Srbijo, ki si je želela izpolniti svojo vlogo »jugoslovanskega Piemonta«, so dobila nove pospeške med balkanskima vojnama v letih 1912/1913. V merjenja moči med obema diplomacijama se je vključilo tudi avstro-ogrsko veleposlaništvo v Washingtonu, ki je januarja 1914 vsem konzulatom v ZDA poslalo inštrukcijo, naj poročajo o sumljivih pojavih. Tudi Schwegel je z denverskega konzulata poslal obširno poročilo, v katerem je opisal patriotična čustvovanja podanikov monarhije. Tako je o Slovanih, živečih v Pueblu, zapisal, da se delijo na tri skupine: slovensko-katoliško, slovaško-češko-poljsko in hrvaško-srbsko-rusko. Vendar pa se nobena od skupin ni pretirano zanimala za narodnopolitična vprašanja, saj so imeli njihovi

Sl. 1: Dr. Ivan Schwegel (Arhiv Studia diplomatica Slovenica).
Fig. 1: Dr. Ivan Schwegel (Archives of Studia diplomatica Slovenica).

pripadniki pred očmi predvsem vsakdanje skrbi, kako naj si zagotovijo kruh. Ob tem pa je Schwegel opozoril na živahno dejavnost italijanskega generalnega konzulata, ki je agitiral med Italijani s Tirolske in iz drugih avstrijskih dežel. Schwegel je poskušal to delovanje nevtralizirati s podporo zvezi italijanskih Tirolcev, ki se je poimenovala po cesarju Francu Jožefu (Agstner, 2006, 175). Takrat Schwegel še ni mogel vedeti, da bodo prav Tirolska in ozemlja habsburške monarhije že kmalu predmet barantanj med italijansko in avstro-ogrsko diplomacijo.

Začetek prve svetovne vojne je Schwegel pričakal kot konzul v St. Louisu. Čeprav razbitje Avstro-Ogrske skoraj do konca vojne ni bil cilj ZDA, so se odnosi med državama vendarle postopno zaostrovali. 6. aprila 1917 so ZDA napovedale vojno Nemčiji in dva dni pozneje je Avstro-Ogrska prekinila vse odnose z ameriško velesilo. Schwegel se je tako preko Halifaxa in Rotterdama vrnil v domovino, kjer so ga kot poveljnika zadnjega ostanka mariborskih dragoncev takoj napotili na fronto. Po bojih ob Ohridskem jezeru in v goratih predelih Albanije je bil napoten na njeno mejo z Grčijo, kjer je poveljeval komitaški četi Salih Budke. Za svoje bojne akcije je prejel številna avstrijska odlikovanja. A posamezna junaštva niso več mogla preprečiti splošnega poraza Centralnih sil. To je razvidno tudi iz zapisa v Schweglovi avtobiografiji: »Ko sem prišel na prvi dopust, je bila Avstrija v razpadu. Na horizontu se je pojavila zmagovita podoba mojega starega znanca iz Chicaga, stričevega kolega [prvega češkoslovaškega predsednika Tomáša Garriguea] Masaryka ...« (ASBL, 5).

V NOVI DRŽAVI

Ne samo v Masarykovi Pragi, tudi dogodki v Ljubljani so potrjevali, da se začenja novo zgodovinsko obdobje. 29. oktobra 1918 je namreč takratni gerent Narodnega sveta za Slovenijo Ivan Hribar z balkona Deželnega dvorca vzhičen pozdravil »državljanke in državljanke svobodne Jugoslavije«. Dva dni pozneje pa je bila v Ljubljani ustanovljena tudi Narodna vlada Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki ji je predsedoval Josip vitez Pogačnik. Slednji je ocenil, da bi lahko bil pri oblikovanju nove oblasti koristen tudi Schwegel. Pogačnik mu je po telefonu sporočil, da se je z Narodnim večem Slovencev, Hrvatov in Srbov v Zagrebu dogovoril, naj prevzame diplomatsko predstavništvo nove države na Dunaju. 6. novembra 1918 je Pogačnikova vlada imenovala Schwegla za konzularnega agenta na Dunaju, a je morala sklep po opozorilu tajnika Narodnega veča SHS dr. Alberta Kramerja že čez tri dni preklicati. Šele ko je ljubljanska vlada 13. novembra dobila pooblastilo Narodnega veča SHS, je lahko Schwegla obvestila, da je imenovan za zaupnika Narodnega veča SHS na Dunaju (Rahten, 2002a, 199).

Tako je Pogačnik z dopisom 17. novembra 1918 Schweglu že naročil, naj pooblasti enega ali dva zaupnika na vsakem od ministrstev nekdanje države za inven-

tariziranje aktov, dva dni pozneje pa mu je bilo dodeljeno tudi »vrhovno zastopstvo pri konferencah za likvidacijo bivšega zunanjega in vojnega ministrstva na Dunaju« (ASČG, 1; ASČG, 2). V izogib morebitnim nesporazumom pa je Pogačnikova vlada 20. novembra Schweglu naročila še naslednje: »Da ne pride do konfliktov z drugimi jugoslovanskimi dunajskimi krogi, se Vas tudi povabi, da delujete sporazumno z Odborom južnih Slavena in zlasti tudi z dr. Petrom Defranceschijem, ki po poročilih ondi v prid Jugoslovancem tudi uspešno deluje.« (ASČG, 3). Zmedo v procesu odločanja novih oblastnikov je Schwegel pozneje komentiral z naslednjimi besedami: »Vsak Slovenec ali Bosanec, ki je živel na Dunaju, je hotel postati ambasador, nastale so takoj intrige in cenkanje, da so nas pričeli Avstrijci zasmehovati, neki dr. Defranceschi je bil tako neuk v diplomaciji, da si je pustil napraviti gumijasto štampljo na nemškem in francoskem jeziku, kjer se je ob enem tituliral kot 'Konsularagent' in 'Chargé d'affaires' Jugoslavije, vmešala sta se dr. Milko Brezigar in dr. Červar iz Opatije, tako da sem bil srečen, da sem se smel zgubiti, ko sem dobil obvestilo, da sem določen za člana premnogobrojne jugoslav[enske] delegacije k pariški mirovni konferenci.« (ASBL, 5).

10. januarja 1919 je bil Schwegel imenovan za eksperta v srbski delegaciji, ki jo je vodil Nikola Pašić. Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev takrat zaradi nasprotovanja Italije namreč še ni bila priznana. Ožji, politični del jugoslovanske delegacije na mirovni konferenci je sestavljalo 7 članov. Poleg treh Srbov in dveh Hrvatov sta bila v delegaciji tudi dva Slovenca: nekdanji minister dr. Ivan Žolger in nekdanji poslanec dr. Otokar Rybač. Po rangi je bil višji Žolger, sicer strokovnjak za ustavno pravo in edini Slovenec, ki je v habsburški monarhiji zasedal mesto ministra. Prav zaradi tega dejstva so bili nekateri člani drugih delegacij do njega kot nekdanjega ministra poražene države zadržani. Ob dejstvu, da so se zmagovite države dogovorile, da na mirovni konferenci predstavniki Centralnih sil ne bodo sodelovali, je bil Žolger praktično edini član avstro-ogrskih vladnih krogov, ki se je udeleževal mirovnih pogajanj. Tudi med člani jugoslovanske delegacije je Žolgerjeva prisotnost za nekatere delovala moteče (Lipušček, 2003, 108–111). Pogajalsko moč slovenskega dela delegacije pa je zmanjševalo tudi dejstvo, da v njej ni bilo dr. Antona Korošca, sicer vodilne slovenske politične avtoritete na prehodu iz avstro-ogrskega v jugoslovanski državni okvir.

Čeprav ni Schwegel nikoli sodil v krog voditelja Vseslovenske ljudske stranke, s katerim sta bila pozneje celo zagrizena politična nasprotnika, je v novi državi očitno sprva lahko računal na podporo Koroščeve stranke. Schwegla je namreč februarja 1919 Vseslovenska ljudska stranka imenovala za zastopnika za Trst v Začasnem narodnem predstavništvu v Beogradu (Rahten, 2002b, 37–38). A Trst je bil takrat že pod italijansko okupacijo in Schwegel je večino svoje energije v Parizu moral posvetiti prav boju za zahodno mejo. Upal je, da se bo v okviru »novega reda«, ki ga je zagovarjal glavni zvezdnik na konferenci, ameriški predsednik Wilson, našel prostor za slovenske narodne zahteve.

Sl. 2: Utrinek z zasedanja pariške mirovne konference (Arhiv Studia diplomatica Slovenica).

Fig. 2: A moment at the Paris Peace Conference (Archives of Studia diplomatica Slovenica).

MED STARO DIPLOMACIJO IN WILSONOVIM »NOVIM REDOM«

Italijanski delegati, ki jih je vodil ministrski predsednik Vittorio Orlando, so prišli v Pariz že takorekoč z zmago v žepu, saj so si po začetnem taktiziranju ob pričetku svetovne vojne pri prestopu iz Trozveze na stran Velike Britanije, Francije in Rusije zagotovili 26. aprila 1915 podpis *Londonskega pakta*. Ta je določil, da v primeru zmage Italiji pripade velik del dotedanjih habsburških posesti: Trentino, Južna Tirolska, Goriška-Gradiščanska, Trst, Istra, Kvarnerski otoki in Dalmacija. In čeprav je tudi glavni britanski udeleženec, ministrski predsednik David Lloyd George, pozneje v spominih priznal, da je bil vsaj del ozemeljskih koncesij Italiji v jasnem nasprotju z načeli, ki so jih razglasile zmagovite zahodne sile (Lipušček, 2003), se je tudi britanska diplomacija zvesto držala *Londonskega pakta*. Podobno stališče so zastopali francoski delegati, ki jih je s trdo roko usmerjal »tiger« Georges Clemenceau.

Slovenski politiki so po združitvi Države SHS s Kraljevino Srbijo 1. decembra 1918 računali, da bodo lahko na mirovni konferenci uveljavljali svoje narodne zahteve na podlagi ugleda, ki ga je Srbija uživala kot antantna zaveznica. Poleg tega so verjeli, da bo konferenca tudi na slovenskem primeru upoštevala Wilsonova načela, ki jih je zastopal že v znamenitih *Štirinajstih točkah*. Kot je zapisal Schwegel v svoji študiji o jadranskem vprašanju, so se jugoslovanski voditelji opirali prav na Wilsonove izjave ob koncu svetovne vojne in zato vztrajno ponavljali: »Naš narod ne zahteva ničesar, kar pripada drugim, ampak samo tisto, kar je naše.« (ASBL, 4).

Italijanska diplomacija je sicer poskušala čimbolj oslabiti mlado jugoslovansko državo. Njen cilj je bila vzpostavitev hegemonije na Balkanu, pri čemer je prav v Kraljevini SHS videla glavno oviro. Politični vrh Velike Britanije je imel pred očmi v prvi vrsti ohranitev pomorskega in kolonialnega imperija, francosko vodstvo pa je poskušalo čimbolj oslabiti nemško državo in si zagotoviti primat na kontinentu. Vprašanje jugoslovanskih meja je bilo tako za obe zahodnoevropski velesili postranskega pomena, kot sopodpisnici Londonskega pakta pa sta podpirali italijanske zahteve na Jadranu. Francoska diplomacija je šele po podpisu *Versajskega sporazuma* z Nemčijo 28. junija 1919 in odstranitvi nemškega vprašanja z dnevnega reda konference začela posvečati več pozornosti problemu jugoslovanskih meja. Oči jugoslovanskih delegatov so bile tako uprte predvsem v Wilsona. Slednji je sprva resnično nasprotoval uresničitvi italijanskih zahtev do Jugoslavije, saj ZDA niso bile podpisnice *Londonskega pakta*. Toda Wilsonov glavni načrt je bila ustanovitev Društva narodov, zato je bil prisiljen popuščati pri drugih problemih, samo da bi dobil čim širšo diplomatsko podporo za izpeljavo svojega velikega projekta vzpostavitve sistema »kolektivne varnosti«, ki naj bi nadomestil »stari« mednarodni red (Henig, 1995; Armstrong et al., 1996; MacMillan, 2003; Boemeke et al., 2006; Andelman, 2008).

Še bolj očitno kot pri vprašanju Primorske je sicer Wilson popuščal v primeru Koroške. Znano je, da se je pri oceni koroškega vprašanja opiral na poročilo, ki ga je izdelal ameriški podpolkovnik Sherman Miles (Kuhar, 1993; Kromer, 1996). Slednji se je januarja 1919 pod pokroviteljstvom prof. Archibalda Caryja Coolidgea, ki je načeloval posebni ameriški študijski komisiji za Srednjo Evropo, ponudil kot posrednik v sporu glede Koroške. Avstrijci so potegnili dobro potezo in Milesovi misiji dodelili kapetana fregate Alberta Petra-Pirkhama, ki si je znal hitro pridobiti naklonjenost ameriških častnikov. Podpredsednik Deželne vlade za Slovenijo dr. Gregor Žerjav naj bi bil po enem od pričevanj predlagal za slovenskega člana misije Schwegla, ki bi znal gotovo s pridom izkoristiti izkušnje, ki si jih je nabral kot dolgoletni avstro-ogrski konzul v ZDA in v Kanadi. V času delovanja v konzularni službi je Schwegel spoznal tudi Coolidgea, pa tudi Milesovo ime mu ni bilo neznano, saj je njegov oče poveljeval vojnemu korpusu v Chicagu, ko je bil tam tudi Schwegel. Slednji je tudi vedel, da je bil Milesov oče Nelson znan poveljnik v pohodih proti Indijancem (ASBL, 5). Skratka, izkušnje so govorile v prid izbiri Schwegla. Toda Brejc, »ki ni trpel nobenega vmešavanja v svoje koroške posle«, se je odločil, da bo imenoval Ehrlicha (Prepeluh, 1938, 213). Sicer se je Schwegel decembra 1918 odpravil na Koroško, a ga je takoj po prihodu v zasneženi Dravograd Ehrlich vpričo Milesa odslovil, češ da nima tam kaj iskati.¹ Očitno pa je bil Miles, kot je pozneje namigoval Schwegel, bolj kot nad Ehrlichovimi suhoparnimi predavanji o koroških razmerah navdušen nad tem, da so mu »v Celovcu laskale avstrijske aristokratije«

1 Schwegel je sicer Ehrlicha do takrat srečal samo enkrat v življenju; ko mu je kot vicekonzul v Solunu napisal priporočilna pisma za obisk Svete gore Atos (ASBL, 5).

(ASBL, 5). Miles in King sta nato kot kompromisno mejo določila kar Karavanke (Rahten, 2002a, 219).

Že pred prihodom v Pariz si je torej Schwegel na koroškem primeru ustvaril precej slabo mnenje o diplomatskih sposobnostih svojih rojakov. Razmere v jugoslovanski delegaciji je pozneje opisal z naslednjimi besedami: »Pri novi državi, katero je šele imela priznati mirovna pogodba, ki še ni bila podpisana, in katere deli in narodi nikdar prej v zgodovini niso bili pod isto državno streho, se med seboj komaj poznali, tudi ni bila pričakovati, pri vsej osebni modrosti Nikole Pašića, taka složnost naziranja na potrebe patriotizma, kakor odlikuje do brezsrčnega preziranja pravice in interesa drugega, kader gre za njihovo korist, Angleže ali druge stare narode, disciplinirane že od mladih nog v brezkompromisnem domoljubju. Srbijanci so bili spočetka še pod uplivom 'vojnega zavezništva' z Italijani, proti katerim si nekateri niso mogli zamisliti neprijateljski nastop, sličen Wilsonovem. Oni, ki so 1914 stopili v vojno v nadi združitve vseh srbskih pokrajin, in pri tem mislili na Trebinje, Sarajevo, Kotor, so se naenkrat znašli v posesti Zagreba, Splita, Ljubljane itd. ter se obotavljali zastaviti vse svoje sile za kraje izven meja bodoče Velike Srbije. Za njih je bil Skadar bolj važen kakor naša Gorica in so ga enkrat celo hoteli zabarantati z odpovedom Reki. Dr. [Ante] Trumbić kot dalmatinski Hrvat je na prvem mestu mislil na to, kako bi ohranil integriteto Dalmacije.« (ASBL, 5).

Če so slovenski politiki upali, da bo Wilsona mogoče prepričati, da na Koroškem ne bi prišlo do plebiscita, so v primeru Primorske želeli doseči ravno obratno: da bi plebiscit na ozemlju, kjer narodnopolitična orientacija prebivalstva ni bila sporna, sploh dovolil izvesti. Schwegel je sicer že na podlagi prvih sestankov z eksperti drugih delegacij v Parizu kritično ocenil načela, na podlagi katerih so se odločale velesile. Glede jadranskega vprašanja je kmalu spoznal, da je sicer ameriška delegacija razdvojena, a so žal tudi tisti člani, ki so bili Jugoslovanom naklonjeni, zagovarjali stališče, da mora Italija dobiti vsaj Gorico, Trst in Pulj. Spraševal se je, kaj je sploh še ostalo od *Štirinajstih točk*, saj so diplomati razpravljali predvsem o geografskih, klimatskih, gospodarskih in prometnih kriterijih, precej manj pa je bilo govora o spoštovanju narodnostnih meja in pravici narodov do samoodločbe. Zmotila ga je tudi tajnost pogajanj, s čimer je bila kršena že prva točka Wilsonovega programa, ki je zahtevala javno razpravo in javne mirovne pogodbe. Tako pa je Schwegel dobil vtis, »da se gotovo na nobenem kongresu stare diplomacije niso tako tajno vršila pogajanja, kakor tu« (Lipušček, 2003, 108).

Kot je ugotavljal Schwegel pozneje v svoji študiji, sta pomembno vlogo pri odločanju »Sveta štirih« glede jadranskega vprašanja odigrali diplomatska taktika in propaganda, v katerih je italijanska delegacija daleč presegala druge. Pri nekaterih manj pomembnih vprašanjih so se bili namreč Italijani pripravljene umakniti korak nazaj, a so takoj naredili dva koraka naprej na drugih področjih, ki jih celo *Londonski pakt* ni vseboval. Tipični primeri takšne taktike kompenzacij so bile zahteve glede

Reke, Jesenic, Bleda in Mežice. Po Schweglovem mnenju so lahko Jugoslovani v danem položaju računali samo na pomoč ZDA: »Položaj Jugoslovanov, katerih nova država še ni bila priznana in katere slovensko ozemlje so Italijani deloma zasedli, je bil na kongresu zelo težek. Razen Združenih držav nismo imeli nobenega prijatelja, predvsem ne v Čehih, ki so poudarjali svoj prijateljski odnos do Italije. Francija in Anglija, ki sta oznanili željo po vzpostavitvi podonavske konfederacije, sta Ameriki odrekli podporo in sta njeno delovanje glede *Londonskega pakta*, ki ga slednja ni podpisala, enostavno ignorirali.« Tako je februarja 1919 italijanska delegacija lahko brez večjega razmišljanja odklonila predlog Jugoslovanov, da bi bilo jadransko vprašanje odločeno z Wilsonovo arbitražo (ASBL, 4).

Schwegel je že na predvečer konference navezal stike z ameriškimi kolegi, pri čemer se je uspešno skliceval na svojo konzularno preteklost v ZDA. Tako se je sestal tudi s Charlesom Seymourjem, šefom znamenitega oddelka *Inquiry*, izvedenske skupine, ki je Wilsona oskrbovala z analizami. Očitno je s samozavestnim nastopom znal opozoriti nase, kar je razvidno tudi iz Seymourjevega zapisa v dnevniku: »Danes sem se pogovarjal s človekom, ki se je pravkar vrnil iz Avstrije. Povedal mi je, da je on najpomembnejši slovenski voditelj: vodja banditov, ki se je spremenil v diplomata. Včasih je bil avstrijski konzul v St. Louisu. Ko sem ga vprašal, ali ne bo uporabil svojega vpliva za to, da bi preprečil naslednjo vojno ali državljansko vojno, je rekel, da ne. Rajši ima vojno. Z bojevanjem v zadnjih mesecih si je nabral veliko denarja.« Nekdanjega avstro-ogrskega konzula si je dobro zapomnil tudi prof. James Shotwell, ki je v svojem dnevniku opisal pogovor z njim na večerji z jugoslovanskimi delegati in eksperti 19. februarja 1919. Schwegel se mu je predstavil kot avstrijski konzul v St. Louisu, Winnipegu in drugih mestih. Opazil je, da je zelo dobro govoril angleško. Povedal mu je, da je poveljeval 400. albanski brigadi na avstrijski strani in je potem, ko je bilo vzpostavljeno premirje, »nenadoma odkril, da je Slovenec«. Shotwell je ob tem pripomnil: »Nekaj smešnega je v tem nacionalnem biznisu.« (Lipušček, 2003, 107–108, 115).

Ker Italijani glede svojih zahtev na vzhodni jadranski obali že na začetku konference niso bili pripravljeni poslušati niti previdnih sugestij Wilsonovih diplomatov, je postopno ameriška diplomacija začela zaostrovati retoriko glede neupravičenosti italijanskih zahtev glede Reke. Ameriški eksperti so 21. januarja 1919 pripravili kompromisni predlog razmejitve, ki je potekala po sredi Istre ob reki Raši, se vzhodno od Trsta srečala s črto *Londonskega pakta* in nato segla do Karavank. Po tem kompromisu bi Italija sicer dobila Trst, toda Jugoslaviji bi ostali Idrija, Senožče in Reka. Italijani bi dobili otoka Lošinj in Vis ter pristanišče Drač, Jugoslovani pa bi morali demilitarizirati dalmatinske otoke, svojo floto pa omejiti zgolj na opravljanje policijskega nadzora (ASBL, 4).

Tudi ta kompromis, ki se je v zgodovino zapisal kot »Wilsonova črta«, so italijanski diplomati zavrnil. Jugoslovanski delegati so bili vedno bolj razburjeni zaradi

dejstva, da so Italijani hkrati stranka in sodnik, zato so zahtevali, da se slednje od pogovorov o jadranskem vprašanju sploh izključi. Tudi Schwegel je v enem od člankov, ki jih je aprila 1919 napisal za časnik *Slovenec*, italijansko ravnanje komentiral nič kaj diplomatsko: »Sicer nastopa Italija na pariškem kongresu v vlogi velesile na ravno istem kongresu, kjer nima velika Rusija in ves slovanski svet s 160 milijoni duš nobene odločilne besede. V resnici pa ni Italija nikaka velesila. Nima ne premoga ne železa in limone in pomaranče ne morejo biti nadomestilo ...« (Lipušček, 2003, 343).

PRVA AVDIENCA PRI WILSONU

Wilson je še vedno vztrajal na svoj način idealista, ki verjame v možnost stvaritve pravične svetovne ureditve. V odprtem pismu italijanskemu narodu 24. aprila 1919 je sporočil zaveznikom v Rimu, da je potrebno utrditi svobodo malih narodov v enaki meri kot interese najmočnejših, in da »novi evropski red« temelji na načelih, ki bi morala biti enaka za vse. Italija bi se po Wilsonovem mnenju morala odločiti, »ali hoče biti obkrožena s prijatelji, če želi pokazati na novo osvobojenim narodom na drugi obali Jadranskega morja najplemenitejšo vseh vrlin: veličino duše, velikodušnost, prijateljsko širokogrudnost in dajanju prednosti pravici pred interesi« (Šišić, 1920, 29–32).

Že dan po tej izjavi je do Schwegla prispelo vabilo na avdienco pri Wilsonu. Do takrat so pogovori z ameriško delegacijo potekali večinoma na tehnični ravni, Wilson pa je tokrat prvič želel osebno slišati stališča jugoslovanskih delegatov do Trsta in Reke. Za sestanek se je sicer zavzel ameriški veleposlanik Arthur Hugh Frazier, s katerim se je Schwegel sestal nekaj dni prej. Tako je Wilson 25. aprila dopoldne poslal k Schweglu stotnika Stuarta Montgomeryja, naj se zgleda pri njem ob 11. uri in 15 minut (ASBL, 1; Krizman, 1963; Lipušček, 2003, 207–209, 353). Čeprav se je predsednik z nekdanjim avstro-ogrskim konzulom v ZDA sprva želel sestati na štiri oči, je slednji pripeljal s sabo še dva rojaka: dr. Bogumila Vošnjaka, ki je bil med vojno član emigrantskega Jugoslovanskega odbora, nato pa je postal generalni sekretar delegacije Kraljevine Srbije v Parizu, ter dr. Gustava Gregorina, nekdanjega kraškega poslanca v dunajskem parlamentu, ki se je prav tako pozneje priključil protiavtstrijski emigraciji.

Schwegel je začel pogovor z ugotovitvijo, da poleg poldruega milijona Slovencev v Evropi, ki živijo kot severozahodna veja Jugoslavije, živi še skoraj 200.000 rojakov v ZDA, predvsem v New Yorku, Pensilvaniji, Ohio, Illinoisu, Minnesoti, Koloradu in Montani. Tam so si spričo svoje podjetnosti pridobili veljavo v gospodarskem življenju, na duhovnem področju pa so dali že pet škofov, med njimi tudi »apostola Indijancev« in pisca njihove slovnice Friderika Ireneja Barago, po katerem sta poimenovana mesto in grofija v državi Michigan. Schwegel je predsedniku razložil, da so Slovenci nekoč zasedali celotno območje Alp zahodno in južno od Donave in bili tako neposredno ozemeljsko povezani s Čehi. Medtem ko so branili zahodno

civilizacijo pred barbari Turki z Vzhoda, pa so jim »v hrbet skočili« Nemci, nakar so kos za kosom začeli izgubljati ozemlja v Alpah. Kljub temu so se na današnjem poselitvenem ozemlju uspeli obdržati 1300 let, s čimer »so preprečili prodor Nemcev do Sredozemlja in obranili evropsko ravnotežje«. Wilson je priznal, da vseh naštetih zgodovinskih podatkov, ki jih je Schwegel spretno postavil v aktualni kontekst gradnje nove evropske ureditve, ni poznal. Nato pa je prešel k bistvu: vprašanju italijanskih ozemeljskih zahtev. Schwegel ga je opozoril na nevarnost, da bo več kot milijon Jugoslovancev žrtvovan Italijanom, pa tudi na severni jugoslovanski meji bo več deset tisoč Slovencev ločenih od svojih bratov in jim grozi uničenje.

Wilsonov odgovor je tudi v slovenskem primeru potrdil njegovo vero v Društvo narodov: »Naštete argumente v celoti priznavam, toda tukaj mora poseči Društvo narodov in preprečiti nasilje velikih nacij nad manjšinami.« V tem oziru naj bi bilo po Wilsonovem zagotovitvi v *Pakt Društva narodov* vključenih nekaj »zelo močnih« varovalk: manjšine, ki se bodo čutile zatirane, se bodo lahko pritožile na Društvo narodov. Seveda se je Schwegel skupaj s kolegoma spraševal, zakaj bi bilo sploh potrebno priti v takšen položaj, ko pa bi bilo možno že sedaj preprečiti precej verjetno italijansko nasilje nad manjšino in ozemlje pustiti jugoslovanski državi. A očitno Wilson zaradi pritiskov evropskih zaveznic ni mogel preslišati italijanskih zahtev po strateških mejah, čeprav mu je tudi Vošnjak razložil, da poteka edina logična strateška meja po Soči, ne pa na istrskem Krasu, kakor so Italijani interpretirali *Londonski pakt*. Wilson se je opiral na mnenje svojih ekspertov, da bi bilo najbolje potegniti črto po sredini Istre, se pravi po Raši, kjer je potekala že stara rimska meja. Glede vprašanja Gorice takrat še ni sprejel dokončne odločitve, glede Reke pa se je izrekel odločno proti italijanskim zahtevam.

Wilson je povedal, da ima v pisarni obešen zemljevid vzhodne jadranske obale, ki postavlja na laž italijanske trditve, da bi tudi v primeru izgube Trsta, Reke, Zadra in Šibenika jugoslovanska država še vedno razpolagala z dovolj kvalitetnimi pristanišči. Italijani so imeli v mislih Makarsko in Herceg Novi, za katera pa je Wilson ugotovil, da omogočata zgolj pristajanje ribiških ladij. Schwegel je njegove ugotovitve dopolnil s tezo, da tudi Reka ni ravno prvorazredno pristanišče, saj ima prenizko globino vode. To naj bi vedeli tudi Italijani, vendar Reko vseeno zahtevajo, ker želijo jugoslovansko državo gospodarsko v celoti izolirati od Jadranskega morja. Tudi Madžarom ni uspelo reškega pristanišča okrepiti do te mere, da bi ogrozilo primat Trsta, toda pod italijansko oblastjo bi bilo obsojeno na propad. Wilson je ironično opisal svoje nezadovoljstvo nad reškim poslancem dr. Ossojnackom, ki so mu ga Italijani skušali prikazati kot »soglasno izvoljenega poslanca«, a jim ni nasedel. Če je bil slednji res izvoljen z vsemi glasovi, potem je očitno moral nekdo preprečiti južnim Slovanom, da volijo, je razmišljal predsednik na glas pred osuplimi Italijani, ko so mu ga predstavili. Schweglu je povedal, »da so Madžari italijanski element šele v zadnjem času umetno vzgojili«. Schwegel mu je pritrdil s podatkom, da je bilo leta 1848 na Reki samo 700 Italijanov,

podoben položaj pa naj bi bil tudi v drugih mestih, kjer naj bi nemška vlada po ustanovitvi Trozveze zahtevala od dunajskih oblasti, naj protežirajo italijanski element. Tako je nastal položaj, ko bo treba zaradi 15.000 Italijanov, ki živijo v mestu Gorica, žrtvovati vseh 155.000 slovanskih prebivalcev v goriški deželi. Schwegel je poudaril, da podobne razmere vladajo tudi v Celovcu in Mariboru ter v drugih večjih mestih v slovanskih deželah nekdanje Avstro-Ogrske, katere oblasti so spodbujale krepitev nemškega in madžarskega elementa v urbanih središčih in s tem ustvarjale nasprotja s slovansko večino na podeželju. Omenjena nasprotja bi po Schweglovem mnenju v normalnih razmerah izgubila »kot zimski sneg«.

Kot možen izhod iz tega položaja je Wilson omenil možnost, da bi Reka postala neodvisna država pod mednarodnim varstvom. Schwegel jo je označil za politično sporno, z jugoslovanske perspektive pa bi bila sprejemljiva samo, če bi bila istočasno internacionalizirana tudi Trst in Istra ter po možnosti postavljena pod ameriško upravo. To bi hkrati zagotovilo tudi mladi Kraljevini SHS prepotreben mir in ji z ameriško podporo omogočilo napredek. Wilsonu se ta zamisel ni zdela nesprejemljiva, a je izrazil bojazen, da njegovih rojakov za trajno angažiranje v Evropi ne bo mogoče pridobiti. Schwegel je vztrajal s poudarkom, da je svet postal manjši, povezave so raznovrstne, ZDA pa svoje izolacije, ki so jo prekinile že z vstopom v svetovno vojno, tako ali tako ne bodo mogle ohraniti. Predsednik ga je poskušal potolažiti z naslednjo izjavo: »America has come here to stay.«

Schwegel se je še enkrat vrnil k vprašanju Trsta z ugotovitvijo, da je italijanska posest tega mesta tudi v nemškem interesu. Pri tem je predsednika opozoril, da se je tudi Napoleon, ko je leta 1809 ustanovil Ilirske province, zavedal velikega pomena Trsta za zaledje, saj je v novo tvorbo vključil tudi Tirolsko do Lienza. Ob tem se je Wilson nasmehnil: »Želel bi imeti Napoleonovo moč.« Schwegel mu je odvrnil s komplimentom, ki se je nanašal na Wilsonovo nedavno izjavo glede reškega vprašanja: »Vaša beseda, gospod predsednik, bo dalj zalegla kot Napoleonov meč.« Dodal je, da to, kar je Wilson dva dni pred tem zapisal o Reki, presega samo to konkretno temo in vzbuja upanje na boljše človeštvo, ki se mora osvoboditi kratkovidnega egoizma, značilnega za Italijo. Wilson je pojasnil, da tega cilja ni mogoče doseči naenkrat, ampak postopno. Kar zadeva *Londonski pakt*, je poudaril, da ga ZDA ne priznavajo, po njegovem mnenju pa naj bi bilo tudi Britancem in Francozom žal, da se morajo ravnati po njem. Če ga ne bi bilo, bi se prav rad zavzel za slovenske meje, ker njihovo upravičenost priznava in vidi, da Jugoslovani ne zahtevajo nič drugega kot razmejitev po jasno razvidnih nacionalnih črtah. Na tej točki je predsedniku posegel v besedo Vošnjak in ga »s prosečimi rokami« pozval, naj potemtakem vendar dovoli izvedbo plebiscita tudi na Primorskem, saj je to vse, kar ga Slovenci prosijo.

Pogovor se je zavlekel preko predvidenega časa. Ko so se že uradno poslovili, je Wilson izrazil željo, da bi pogovor trajal dlje. To je izkoristil Gregorin, ki je ob

slovesu predsednika opozoril na deportacije na Sardinijo in aretacije slovenske inteligence in lokalnih voditeljev, ki jih izvaja italijanska uprava na zasedenih ozemljih. Ob koncu avdience so slovenski gostje Wilsonu podarili umetniški album s podpisi slovenskih deklic, ki so ga poslale njegovi hčerki.

DRUGA AVDIENCA PRI WILSONU

Po objavi Wilsonovega pisma italijanskemu narodu je italijanska delegacija protestno zapustila Pariz, a se je 6. maja 1919 brez velikega pompa vrnila. Štiri velesile so začele neformalna posvetovanja, na podlagi katerih je bil izdelan kompromisni predlog, po katerem bi Italija dobila Reko, Kraljevina SHS pa Sušak. Del reškega pristanišča med Rečino in železniško postajo bi dobila jugoslovanska država v najem za 99 let, upravo pa bi skupaj izvajali Italijani in Jugoslovani. Kot beremo v Schweglovi študiji, se je prav iz tega predloga konec meseca razvila zamisel o Reki kot »tamponski državi« (ASBL, 4). Schwegel je ocenil, da morajo Slovenci ponovno posredovati pri Wilsonu, sicer bo za vse skupaj prepozno. Brejcu je poslal predlog, naj pride v Pariz posebno odposlanstvo, vključno s Korošcem in ljubljanskim knezskofofom dr. Antonom Bonaventuro Jegličem (Rahten, 2002a, 224).

27. maja 1919, istega dne, ko je Wilson na mirovni konferenci nastopil z ekspozéjem o Celovški kotlini, v katerem je opozoril, da se tu gospodarska meja ne sklada z narodnostno, je v Pariz pod Brejčevim vodstvom prispela posebna slovenska deputacija. Do obiska je prišlo na Schweglovo pobudo. Brejčeva vlada je zaprosila Beograd za odobritev potovanja in dobila pozitiven odgovor (Brejc, 1928, 182). Toda do dovoljenja ni prišla brez težav. Delegacija Kraljevine SHS je namreč nasprotovala prihodu zastopnikov ljubljanske vlade in njihovemu vmešavanju v diplomatska pogajanja, zato je tudi Korošec zavrnil sodelovanje v slovenski deputaciji (Rahten, 2002a, 224). Na koncu je slednja odšla v Pariz brez Korošca, v njej pa so bili poleg Brejca in Jegliča še Karel Triller in Vladimir Ravnihar kot predstavnika slovenskih liberalcev ter socialdemokrata Albin Prepeluh in Rudolf Golouh. Po prihodu se je odposlanstvo najprej sestalo s Pašičem in drugimi člani jugoslovanske delegacije. Brejc je imel govor o koroškem vprašanju. Prepeluhu in Golouhu pri tem »ni bilo prav, da je dr. Brejc neprestano govoril samo o Koroški, ravno tako ostali delegati, da pa nihče ni načel problema naše meje na zapadu« (Prepeluh, 1938, 284–285).

30. maja 1919 je slovensko deputacijo sprejel polkovnik Edward Mandell House, kot Wilsonov osebni zaupnik sicer drugi najvplivnejši Američan na konferenci. Brejc je polkovniku zatrjeval, da si Slovenci prizadevajo zgolj za uresničitev Wilsonovega programa, da pa jih skrbijo tendence na mirovni konferenci, ki gredo v smeri njihovega razkosanja med tri ali celo štiri države. House je sicer slovenskim zastopnikom »zatrjeval, da je s simpatijami proučil slovensko vprašanje«, a ni dal Slovincem nobenih obljub, ki bi govorile v njihov prid (ASBL, 2).

Zaskrbljenost članov slovenskega odposlanstva nad stališčem Američanov je razvidna tudi iz pisma, ki ga je Brejc 1. junija 1919 napisal podpredsedniku svoje vlade Žerjavu. Glede jadranskega vprašanja je zapisal: »Lahi smatrajo 'Pufferstaat' Reko z ozemljem do nad Št. Petrom, na koji je naša delegacija v principu pripravljena pristati, kot svoj uspeh, čeravno bodo v listih vpili zoper to rešitev. Njihova politika: po možnosti to državico razširiti. Ker se boje poznejše balkanske zveze, ki bi jim bila nevarna.« (ARS, 1). Istega dne je o ustanovitvi reške države pisal Žerjavu tudi Ravnihar: »Del naše tukajšnje, pa tudi ljublj[anske] delegacije se ogreva za reški Pufferstaat in zato naj se temu inkorporira vsa Slovenija. Tardieu je danes govoril z nekim ital[ijanskim] majorjem. Ta mu je baje rekel, naj se naredi Pufferstaat do Maribora in severno od Celovca pod ital[ijanskim] protektoratom. Baje tudi, da nas hočejo ločiti od Srbije, ker imajo strah pred tako velikim sosedom. Pri tem pa naši socialisti že na tem delajo, da se priklopi tudi Goriška, Trst in Istra zraven. Brez mnogih besedij: v delu naše tukajšnje delegacije že postoji čisto resna struja proti obstanku države.« (ARS, 2).

Obisk slovenske deputacije je sovpadel z začetkom velike ofenzive na Koroškem, v okviru katere so jugoslovanske čete 6. junija 1919 vkorakale v Celovec in na Gosposvetsko polje. Toda bilo je prepozno. Že 4. junija so voditelji velesil sprejeli Wilsonov predlog, naj se vprašanje Celovškega bazena odloči z ljudskim glasovanjem. Ko je bila odločitev o plebiscitu že sprejeta, je ameriški predsednik 5. junija naposled sprejel slovensko odposlanstvo.

Avdienca, ki jo je preko svojih odličnih zvez z Američani seveda izposloval Schwegel, je trajala pol ure. Slednji si je pravzaprav želel organizirati samo Wilsonov sestanek z Jegličem, ker je slednjega »rad imel kot poštenjaka in Gorenjca«. A načrt se mu ni posrečil, kar je pozneje tudi priznal v svoji avtobiografiji: »Ugledu ali uspehu škofovega obiska je škodilo, da se je milemu pastirju priključila cela čreda tedaj ravno v Parizu navzočih rojakov, brez potrebe in nekateri iz same radovednosti, kar je obisku kratilo dostojanstvo in možnosti za kakšen intimnejši razgovor. Medtem ko smo v salonu čakali, da se bo točno ob napovedani uri in minuti prezaposleni predsednik pridružil iz sosedne sobe, so se vedno vrata odpirala in prišli so še drugi naši ljudje, ki so verjetno v kancliji naše delegacije bili slišali, da greva dr. Jeglič in jaz k Amerikancu; in nastalo je govorjenje in hrup, kakor da smo v Unionski kavarni.« Za razliko od knezoškofa, ki je molče čakal na avdienco, je Ehrlich na glas razlagal, kaj vse da ima povedati Wilsonu glede Koroške. Schweglova opozorila članom deputacije, naj po knezoškofovem zgledu mirujejo, »da ne bi razdražili morebiti nervozne gospode v sosedni sobi«, niso kaj prida zalegla. Prosil jih je tudi, naj predsednika ne nadlegujejo z naštevanjem krajevnih imen na Koroškem, ker si jih tako ali tako ne bo zapomnil. Dovolj bo, če bodo napravili nanj dober vtis in bo lahko videl, »da smo ljudje sorodni njegovi lastni keltski rasi, ne pa rumene kože in črnih ko oglje las, kakor Italijani«. Kar zadeva meje, naj bi jih po Schweglovem mnenju pozneje po predsednikovem nalogu že začrtal kakšen podrejen refe-

rent. Ehrlichu, ki je želel oporekati, pa je zabrusil, naj si raje očisti blatne čevlje, češ da Američani gledajo na takšne stvari. Ehrlich mu seveda ni ostal dolžan in mu je očital, da ni nič in je tu samo za tolmača. Izmenjavo »komplimentov« med Slovincema je prekinil šele nenadni vstop Wilsona v sobo (ASBL, 5).

Predsednika je v imenu Slovencev pozdravil Brejc, ki je uvodoma izrekel tudi znameniti pozdrav: »Ave, Wilson, Sloveni morituri te salutant!« (ASBL, 3; Brejc, 1928, 184–187). S pomočjo Schwegla, ki je prevajal, je Brejc razložil, kaj »je dalo povod za to našo misijo v dvanajsti uri«. Ko je bilo jasno, da Američan vztraja pri »gospodarski celovitosti Celovškega bazena«, ga je Schwegel poskusil prepričati v smiselnost kompromisne razmejitve po črti Vrbsko jezero–Krka–Drava in dokazoval, da takšna razdelitev Celovške kotline ne bi škodovala koroškemu gospodarstvu, ker je bila Koroška glede prehrane »vedno pasivna dežela, ki je morala najvažnejša živila vedno uvažati«. Če bi južna Koroška pripadla Kraljevini SHS, bi dobivala živila v lastni državi, iz Hrvaške in Banata. Schwegel je poudaril tudi, da »večje industrije ali trgovine, ki bi na enotnosti ozemlja do Karavank imela upravičen interes tako, da bi se morala njej na ljubo žrtvovati nacionalna pravičnost, pa Celovec nima«. Wilson je odvrnil, »da ne more razumeti, zakaj se bojimo, da bi v slučaju kakega plebiscita, ki je v stanu nam prinesiti to, kar zahtevamo in še več, ljudstvo, ki se kot slovansko čuti in hoče k Jugoslaviji pripasti, tega tudi ne povedalo in tako glasovalo«.

Američan, ki je celo mislil, da dela slovenskemu narodu uslugo, ko mu daje s plebiscitom »priložnost, da se prosto izrazi«, ni razumel slovenskih pojasnil o večdesetletnem germanizacijskem procesu na Koroškem, ki bo imel nedvomno velik vpliv na izid plebiscita. Po drugi strani pa so slovenski zastopniki Wilsona opozorili tudi »na nesoglasje, da se nam hoče baš na tistem delu naših meja vsiliti plebiscit, kjer so iz opisanih razlogov šanse zoper nas, nasprotno pa da o kakem plebiscitu v Primorju, kjer bi za nas sijajno izpadel, ni nobenega govora«. Toda Wilson svoje odločitve glede plebiscitov na Koroškem in Primorskem ni spreminjal. Ko je Jeglič to uvidel, naj bi po Schweglovem pričevanju želel zaprositi Američana, naj dodeli plebiscitnemu ozemlju tudi Mežiško dolino, misleč da bo s tem Slovincem zagotovljena večina. Toda Schwegel tega ni hotel prevesti, ker je slutil, da bo Jugoslavija tako izgubila še tisti majhni del Koroške, ki ji ga je mirovna konferenca že dodelila brez plebiscita. Štetje glasov je pozneje pokazalo, da je Schwegel ravnal pravilno (Golouh, 1966, 156).

RAZBLINJENE ILUZIJE

Vodja finančne sekcije pri ameriški delegaciji Bernard Manasse Baruh je pozneje Schweglu dejal, da si je predsednik pogovore z njim dobro zapomnil. A to je bilo premalo za diplomatsko zmago. Če pustimo ob strani tragikomične zaplete protokolarne narave, je bilo po Schweglovem mnenju razloge za neuspeh obeh avdienc slovenskih politikov pri predsedniku mogoče iskati v naslednjih dejavnikih: »Tu so

bili vmes močnejši, zgodovinski faktorji, proti katerim bi se bil mogel uveljaviti edini Wilson, ne samo v slovensko-italijanskem vprašanju, marveč v dveh ducatih drugih, če zdravje ne bi ga bilo pustilo na cedilu, če bi bil imel manj, ali dobro obveščenih svetovalcev, in precej naivni, v evropskih zadevah neizkušeni Amerikanci ne bi bili – kakor zopet vidimo po drugi svetovni vojni – postali žrtve evropskih državnikov, posebno imenitnega Clemenceauja in zvitega Lloyd-Georga, ki se je hvalil, da še nikdar v svojem življenju ni slišal imena mesta Tešin (Teschen) in da ne zna razlikovati Bukreš od Budimpešte; ali njegovega zunanjega ministra Arthura Balfoura, ki je mirno spal, ali delal, kakor da spi, ko se je razpravljalo o naših mejah – da bi takim našim ljudem, kateri nimajo prakse ali se dajo blufati, natvezal angleško pretežnost – potem se kakor slučajno prebudil in rekel: Pa dajmo Radkersburg Avstrijcem; in tako se je tudi zgodilo.« (ASBL, 5).

Dejstvo je, da se je po odhodu Wilsona s konference položaj jugoslovanske delegacije pri reševanju jadranskega vprašanja poslabšal. Tik pred njenim koncem je v odsotnosti ameriškega predsednika prevzel pobudo Clemenceau, ki je Pašiču in Trumbiču priporočil, naj sprejmeta italijanske pogoje za vzpostavitev »Velikega miru, ki ga ustvarjamo in kateremu se ima Srbija zahvaliti, da bo zasedla pomembno mesto v svetu«. Kljub protestom Pašiča in Trumbiča je izpostavil, da bo njuno odklanjanje francosko-britanskih predlogov aktiviralo *Londonski pakt*, kar pa »bo v Evropi ustvarilo položaj, katerega prva žrtev bo vaša država« (Šišić, 1922, 82–97). Francoski premier je imel prav: Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev je resnično postala ena od žrtev novega sistema. Toda to ni postala zaradi odklanjanja italijanskih zahtev, ampak prav zato, ker je bila v želji, da pomaga ustvarjati »Veliki mir«, soočena s pomanjkanjem podpore Francije in Velike Britanije in prisiljena podpisati sporazum z Italijo v Rapallu.

Delegacija Kraljevine SHS je na seji 13. decembra 1919 sklenila Schwegla razrešiti s položaja eksperta. Na božični dan 1919 mu je Žolger »v imenu naroda in domovine« izrekel priznanje in zahvalo za uspešno delovanje na mirovni konferenci: »Neumorno, brez ozira na trud in žrtve ste, velečenjeni gospod, z vspehom služili velikim nalogom, pred katere je delegacija bila postavljena. Posebne zasluge ste si stekli s tem, da ste s svojim širokim znanjem in temeljitim poznavanjem sosebno ameriškega sveta pripomogli dobiti delegaciji dargocene zveze z merodajnimi in odločilnimi krogi tujih držav. Zavest, da ste v zgodovinski dobi uspešno sodelovali v blagor naše mlade države, naj Vam ohrani v prijetnem spominu čas Vašega delovanja in bivanja v Parizu.« (ASČG, 4). Schweglove zveze z ameriško delegacijo so bile resnično zelo dragocene, če pomislimo, da niti predstavnikom nekaterih bistveno večjih narodov na konferenci ni uspelo priti do Wilsona. Slovencem se je to predvsem po Schweglovi zaslugi posrečilo kar dvakrat. Kot beremo v Lipuščkovi študiji, je na primer vodja vietnamske delegacije Ho Ši Minh »povsem brezupno čakal« na avdienco (Lipušček, 2003, 7).

Schwegel je 7. februarja 1920 v že večkrat citirani študiji o jadranskem vprašanju razočaran ugotovil, da je bil Clemenceau po odhodu Wilsona daleč najvplivnejši državnik na konferenci, najodgovornejši, da so na njej »prevladali enostranski interesi Francije, Anglije in 'zmagovite' Italije« in da so bili »postavljeni temelji novih revanš in konfliktov«. S tem pa je bila zapravljen tudi priložnost, da se svet popelje na boljšo pot (ASBL, 4). Kar pa zadeva Wilsonovo vlogo pri graditvi povojnega miru, je Schwegel jasno pokazal, kako jo ocenjuje: svojo graščino Grimščice pri Bledu je poimenoval Wilsonia.

DR. IVAN SCHWEGEL AND THE ADRIATIC QUESTION
AT THE PARIS PEACE CONFERENCE

Andrej RAHTEN

Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Institute for Cultural History,
SI-1000 Ljubljana, Novi trg 2
University of Maribor, Faculty of Arts, SI-2000 Maribor, Koroška cesta 160
e-mail: andrej.rahten@zrc-sazu.si; andrej.rahten@uni-mb.si

SUMMARY

Dr. Ivan Schwegel (1875–1962) occupies a prominent place among Slovenes who took a crucial part in the diplomatic manoeuvres at the Paris Peace Conference in 1919/20. Namely, he was the only of the Slovenian experts in Paris to have gained rich experience in the Austro-Hungarian diplomatic-consular apparatus. The fact that he had served as a consul in numerous US cities coupled with his great command of the English language enabled him to maintain intensive contact with American diplomats in Paris and consequently develop a strong network of acquaintances that included some key advisers in the team of President Thomas Woodrow Wilson. Thus, Schwegel managed to win himself two audiences (on 25 April and 5 June 1919) with Wilson himself, whom Yugoslav politicians regarded as the greatest hope for the fulfilment of their national demands. Wilson, who acted against the wishes of the Yugoslav delegates in the case of Carinthia by tenaciously advocating the economic unity of the Klagenfurt basin, tried to spur Italian diplomats to reach a compromise on the Adriatic question. Schwegel, accompanied by other Yugoslav colleagues attending the Paris Peace Conference, alerted the Americans that the Slovenes were, regardless of the assurances of a new and more just order of the post-war Europe, facing the grim prospect of being divided among three or even four states, whereas under the Austro-Hungarian rule they lived in a single state, which enabled them to pursue their cultural development and self-preservation. However, both audiences of the Slovenian representatives with Wilson,

of which Schwegel left two interesting records, failed to improve the Slovenian negotiation position. Although the American president was admittedly moved by the words of the members of the deputation, he refused to allow a plebiscite to be organised in the Littoral on the model of its predecessor in Carinthia, a plebiscite that would, in the opinion of Slovenian politicians, tip the scales in their favour. So, in the end, Schwegel concluded with disappointment that the Adriatic question, too, was settled by the »Old diplomacy«, which was most fiercely defended by the Italian delegation and in which Wilson himself was ultimately forced to acquiesce.

Key words: Ivan Schwegel, Thomas Woodrow Wilson, Paris Peace Conference, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Treaty of London

VIRI IN LITERATURA

- ARS, 1** – Arhiv Republike Slovenije (ARS), Sektor za varstvo arhivskega gradiva II. svetovne vojne, Fond Gregorja Žerjava, Pismo Janka Brejca Gregorju Žerjavu, 1. 6. 1919.
- ARS, 2** – ARS, Sektor za varstvo arhivskega gradiva II. svetovne vojne, Fond Gregorja Žerjava, Pismo Vladimirja Ravniharja Gregorju Žerjavu, 1. 6. 1919.
- ASBL, 1** – Arhiv Slovenskega biografskega leksikona (ASBL), Osebna mapa Ivana Schwegla, Ivan Schwegel, Bericht über meine Audienz beim Präsidenten Wilson, 26. 4. 1919, tipkopolis.
- ASBL, 2** – ASBL, Osebna mapa Ivana Schwegla, Ivan Schwegel, Poročilo o sestanku slovenskega odposlanstva z Edwardom Mandellom Houseom, 10. 6. 1919, tipkopolis.
- ASBL, 3** – ASBL, Osebna mapa Ivana Schwegla, Ivan Schwegel, Poročilo o obisku slovenske deputacije pri Wilsonu, 12. 6. 1919, tipkopolis.
- ASBL, 4** – ASBL, Osebna mapa Ivana Schwegla, Ivan Schwegel, Die Wandlungen des adriatischen Problems auf der Pariser Konferenz, 7. 2. 1920, tipkopolis.
- ASBL, 5** – ASBL, Osebna mapa Ivana Schwegla, Ivan Schwegel, Avtobiografija, 7. 2. 1953, tipkopolis.
- ASČG, 1** – Arhiv Srbije in Črne gore (ASČG), Fond (f.) 334, fascikel (fasc.) 204, Dosje Ivana Schwegla, Dekret predsednika Narodne vlade SHS Josipa Pogačnika Ivanu Schweglu, 17. 11. 1918.
- ASČG, 2** – ASČG, f. 334, fasc. 204, Dosje Ivana Schwegla, Dekret predsednika Narodne vlade SHS Josipa Pogačnika Ivanu Schweglu, 19. 11. 1918.
- ASČG, 3** – ASČG, f. 334, fasc. 204, Dosje Ivana Schwegla, Dekret predsednika Narodne vlade SHS Josipa Pogačnika Ivanu Schweglu, 20. 11. 1918.

- ASČG, 4 – ASČG, f. 334, fasc. 204, Dosje Ivana Schwegla, Pismo Ivana Žolgerja Ivanu Schweglu, 25. 12. 1919.
- Krizman, B. (1963):** Zabilježka o razgovoru Predsjednika Wilsona s predstavnicima Slovenaca (Pariz, 25. IV. 1919). Zgodovinski časopis, 27. Ljubljana, 219–224.
- Šišić, F. (1920):** Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu. Zbirka akata i dokumenata. Zagreb, Matica Hrvatska.
- Agstner, R. (2006):** From Apalachicola to Wilkes-Barre: Austria (-Hungary) and Its Consulates in the United States of America, 1829–1917. Austrian History Yearbook, 37. Minnesota, 163–180.
- Andelman, D. D. (2008):** A Shattered Peace. Versailles and the Price We Pay Today. New Jersey, John Wiley & Sons, Inc.
- Armstrong, D., Lloyd, L. & Redmond, J. (1996):** From Versailles to Maastricht. International Organisation in the Twentieth Century. London, Palgrave.
- Boemeke, M. F., Feldman, G. D. & Glaser, E. (2006):** The Treaty of Versailles. A Reassessment after 75 Years. New York, Cambridge University Press.
- Brejc, J. (1928):** Od prevrata do ustave. V: Mal, J.: Slovenci v desetletju 1918–1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine. Ljubljana, Leonova družba, 160–214.
- Ehrlich, L. (1922):** Mirovna konferenca in Jugoslavija. V: Mohorjevo koledar za leto 1922. Prevalje, Mohorjeva, 17–42.
- Erjavec, F. (1960):** Slovenci na mirovni konferenci I. 1919–1920. London, Stara pravda.
- Fellner, F. (1981):** Die jugoslawische Frage auf der Pariser Friedenskonferenz. V: Rumpler, H. (ur.): Kärntens Volksabstimmung. Wissenschaftliche Kontroversen und historisch-politische Diskussionen anlässlich des internationalen Symposiums Klagenfurt 1980. Klagenfurt, Kärntner Druck- und Verlagsgesellschaft, 90–100.
- Golouh, R. (1966):** Pol stoletja spominov. Panorama političnih bojev slovenskega naroda. Ljubljana, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja.
- Henig, R. (1995):** Versailles and After 1919–1933. London - New York, Lancaster Pamphlets.
- Kromer, C. (1996):** Die Vereinigten Staaten von Amerika und die Frage Kärnten 1918–1920. Klagenfurt, Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten.
- Kuhar, A. (1993):** Poglavlje iz tragedije koroških Slovencev. V: Sušnik, T., Arnež, J. A. (ur.): Zbornik o dr. Alojziju Kuharju. Kotlje, Župnija sv. Marjete, 94–155.
- Lederer, I. J. (1963):** Yugoslavia at the Paris Peace Conference. A Study in Frontiermaking. New Haven - London, Yale University Press.
- Lipušček, U. (2003):** Ave Wilson: ZDA in prekranje Slovenije v Versaillesu 1919–1920. Ljubljana, Založba Sophia.

- Lucijan, A. (1995):** Doneski za biografijo Jožefa Schwegla. *Kronika*, 43, 1. Ljubljana, 61–67.
- Lucijan, A. (1996):** Dr. Ivan Švegel in njegov čas (spomini). *Kronika*, 44, 1. Ljubljana, 51–60.
- MacMillan, M. (2003):** *Paris 1919. Six Months that Changed the World*. New York, Random House.
- Mitrović, A. (1969):** Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920. Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika Socialističke republike Srbije.
- Prepeluh, A. (1938):** Pripombe k naši prevratni dobi. Ljubljana, Založba univerzitetne tiskarne J. Blasnika.
- Rahten, A. (2002a):** Pozabljeni slovenski premier. Politična biografija dr. Janka Brejca (1869–1934). Celovec - Ljubljana - Dunaj, Mohorjeva.
- Rahten, A. (2002b):** Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini. Jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS 1919–1929. Ljubljana, Založba ZRC.
- Rozman, F. (1984):** Baron Schwegel v svojih spominih. *Kronika*, 32, 3. Ljubljana 223–229.